

Zagreb, a kao posljedica toga pronio se glas da njih dvojica rade na otcjepljenju Bosne i njenom priključenju Hrvatskoj. Međutim, za tu tvrdnju autor nije našao potvrde u sigurnim izvorima (146). Zanimljivo je da je Omer-paša rado slušao jednog srpskog trgovca koji je prikazivao austrijsku vlast »kao jezuitsku i nezahvalnu prema Hrvatima« (147). Ipak, unatoč izvjesnoj naklonosti prema kršćanskom življu, položaj se kršćana u doba Omer-paše nije vidljivije popravio (161).

U zaključku je autor iznio i nekoliko misli o posljedicama Omer-pašinih zahvata. On konstatira da je muslimansko plemstvo ne samo slomljeno nego je »izgubilo svoju fizionomiju, svoje vodeće ljude i političku ulogu« (177). Tada su »bosansko-hercegovački muslimani lišeni svog vodećeg društvenog sloja« (178), čime su bili »veoma oštećeni za budućnost« (179). U vezi s time zaključuje: »Dok su bosansko-hercegovački Muslimani (autor ih piše i malim početnim slovom; D. P.) u svojoj regeneraciji stigli do nivoa da se mogu pridružiti Srbima i Hrvatima u zajedničkoj borbi za jugoslovensku ideju, među ovima su se već javile takve razlike i sukobi da je to muslimansko stanovništvo Bosne i Hercegovine prisiljavalo da se povlači u se i da se opreznije ili samostalnije opredjeljuje« (179).

Bez sumnje je Galib Šljivo napisao dobru, dokumentiranu i korisnu knjigu kojom je popunio znatnu prazninu u povijesti Bosne i Hercegovine u sredini 19. stoljeća. Zbog toga njegovu monografiju, iako je manja po opsegu, možemo staviti uz bok Ekmečićevu Bosanskom i Kapidžićevu Hercegovačkom ustanku. Izdavačko poduzeće »Svjetlost« iz Sarajeva i ovom je prilikom zadržalo tehničku i estetsku vrijednost opreme i tiska. Šteta je što su izostavljene originalne ilustracije, podaci o autoru i bibliografija njegovih radova a da i ne govorimo o potrebi osobnog i zemljopisnog kazala, bez kojih je znanstvena uporabljivost knjige donekle smanjena.

Dragutin Pavličević

MILORAD ŽIVANČEVIĆ, ZNAMENITI HRVATI U POLJSKIM TAJNIM IZVJEŠTAJIMA NAKON REVOLUCIJE 1848. »Oko«, Zagreb X, br. 26, 13—27. V 1982.

Ovaj opsežniji članak novosadskog slavista M. Živančevića, kojemu je redakcija časopisa »Oko« potisnula originalni naslov u korist senzacionalnog i potpuno besmislenog natpisa »Bit će agenata«, zaslužuje pažnju historičara iz više razloga. Autor u njemu prepričava i djelomično prevodi oduži izvještaj koji je poljski agent Karol Gregorowicz 1852/53. napisao za Kneza Adama Czartoryskog o svojoj djelatnosti u vrijeme revolucije 1848/49. na slavenskom Jugu. Kako Živančević napominje, on prenosi »ovdje sažete najzanimljivije relacije, ispuštajući nebitne digresije, ali doslovce prema autorovu kazivanju«, prevodeći tekst iz poljskog originala koji priprema za štampu u »Zborniku za slavistiku« Matice srpske (do sada, rujan 1983, nije izašao).

Gregorowicz je kao mladić, rođen 1819, iz vlastite pobude došao u Hrvatsku nakon ugušene krakovske revolucije 1846. Najprije je boravio u Karlovcu, gdje se izdržavao podukom iz poljskog i francuskog jezika. Ondje se upoznao s krugom narodnjaka koji se upravo tada, od kraja 1846, okupljao oko I. Mažuranića i D. Kušlana u »Domo- i rodoljubnom društvu Karlovačkom«. Iduće je godine prešao u Zagreb gdje je surađivao u Gajevoj »Danici« i novinama »Agramer Zeitung«, krećući se i ondje među istaknutim ilircima. Iz podataka koje je kasnije u različitim prilikama o sebi dao ne može se njegov životni put za revolucije slijediti bez pre-

kida. Tvrdi, na primjer, da je sudjelovao kao borac u listopadskoj revoluciji u Beču i da je u studenom 1848. ponovo došao u Zagreb, ali je odmah zatim otišao kao dobrovoljac u Vojvodinu i do početka ožujka 1849. sudjelovao kao srpski artiljerijski oficir u borbama na ratištu.

Tek tada kad je dao ostavku na toj časti i otišao u Beograd, stupio je ondje u obavještajnu službu Czartoryskog i postao u ožujku 1849. njegovim agentom u Zagrebu. Odatle je od 1. IV do 6. VII slao u Pariz svoje izvještaje. Bavio se i dalje novinarskim radom surađujući u »Südslawische Zeitung« koji je list 1849. pokrenuo D. Demetar, ali je, u skladu s tadašnjom politikom Czartoryskoga, nastojao da hrvatske političare uvjeri u potrebu suradnje s Mađarima i zajedničke borbe protiv Austrije. Budući da je reakcija poslije oktobra ustava od 4. III 1849. i proglašenja banove naredbe o štampi u mjesecu svibnju osjetljivo ojačala, Gregorowiczeva djelatnost naglo je završila njegovim hapšenjem 29. srpnja i. g. Pošto je, kako sâm navodi, sedam tjedana odležao u zatvoru, pušten je na slobodu i u listopadu 1849. napustio je zauvijek Hrvatsku. Preko Beograda otputovao je u domovinu, u poznanski kraj, ali je uskoro zatim ponovo emigrirao na Zapad.

Na zahtjev L. Bystronowskog, kome je kao agent bio 1849. podređen, on je 25. ožujka 1852. do 27. lipnja 1853. napisao u Louvainu (Belgija) opširnu relaciju u tri dijela u kojoj je pokušao izraditi karakteristike najistaknutijih hrvatskih narodnjaka. Tu je relaciju opisao još Lj. Durković — Jakšić u raspravi »Učestvovanje poljskih oficira u srpskom pokretu u Vojvodini 1848—1849«, Zbornik za slavistiku 3, N. Sad 1972, u kojoj je Gregorowiczu posvetio str. 131—141. Gotovo u isto vrijeme navijestio je temeljitiju ocjenu tog dokumenta Václav Žáček, Tajni poljski agenti v Chorvatsku před r. 1848, HZ XXIX—XXX, 1976—77, 306, ali to do sada nije učinio. Dok se u Zborniku za slavistiku ne pojavi originalni tekst izvještaja, možemo se, dakle, u njegovoj analizi osloniti samo na spomenute priloge Durković—Jakšića i Živančevića. Međutim, prvi ga prepričava nedovoljno pregledno i u odabiranju pojedinih podataka u njemu postupa vrlo proizvoljno, a drugi ostavlja čitaoca u nedoumici, radi li se na određenim mjesecima o vjernom prevođenju originalnog teksta ili tek autorovu prepričavanju. Obojica su se, povrh toga, odrekli svake ozbiljnije kritike iznesenih podataka, prepustajući čitaocu da se među sudovima i ocjenama, često vrlo dalekosežnim, snalazi kako zna i umije. U slučaju njihova objavljivanja u »Oku« pogotovu se takav postupak mora ocijeniti kao nedopustiv.

Iako se temeljitija analiza i kritika Gregorowiczeva izvještaja mora odložiti do objavljivanja originalnog teksta, ipak se na temelju obaju prikaza može već sada upozoriti na neke njegove podatke koji dopunjuju naše dosadašnje znanje ili otvaraju poneko novo pitanje.

To se ponajprije odnosi na samu djelatnost Gregorowicza koja se, prema njegovu pisanju, nije ograničavala samo na slanje izvještaja i akciju za izmirenje s Mađarima. On, između ostaloga, saopćava da je 20. IV 1849. omogućio Lavoslavu Županu odlazak u Pariz gdje je od Czartoryskoga trebalo ishoditi slanje pomoći od 25 tisuća pušaka preko Rijeke za podizanje ustanka u Hrvatskoj. Taj pokušaj, poznat u osnovi već otprije, ostao je, dakako, bezuspješan, a Župan ga je, štoviše, kako sada doznajemo, poduzeo bez ikakvih punomoćja. Gregorowicz, nadalje, tvrdi da je upravo njegovim nastojanjem oduzeta Kušlanu redakcija »Slavenskog juga«, koji je do tada izlazio novčanom pomoću bivšega kneza Mihajla Obrenovića, i da je to učinio tada kada je Kušlan »poslao« u Beograd. Poznato je da je Kušlan doista potkraj svibnja došao u Beograd i ondje bez rezultata pregovarao s Gyulom Andrassyjem o suradnji hrvatske opozicije s mađarskom vladom protiv bana Jela-

čića i Austrije (usp. o objema akcijama J. Šidak, *Hôtel Lambert* i *Hrvati*, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, 1973, 176), ali je do promjene u redakciji »Slavenskog juga« došlo tek 1. srpnja 1849. kada je uredništvo preuzeo B. Šulek. Gregorowicz piše u zaslugu ne samo ovu promjenu nego i novčanu pomoć potrebnu listovima »Slavenski jug« i »Südslawische Zeitung« radi polaganja kaucije i pretvaranja prvoga u dnevnik, ističući pri tome opet Županovu suradnju.

Karakteristike koje Gregorowicz daje o mnogim poznatim narodnjacima, među njima napose o Gaju, iznenađuju često istančanim smislom za uočavanje nekih značajnih crta u portretima pojedinaca, ali — kao uvijek u sličnim pokušajima — upućuju na oprez u njihovu prenatglom upućavanju. Očigledna je autorova simpatija za neke ličnosti kojima je bio blizak, a od kojih su potekle i neke negativne obavijesti o Gaju; u ovima ima i netočnih podataka, kao i u prikazu bana Jelačića. Začuduje pogotovu negativan sud o D. Kušlanu, koga je Gregorowicz imao dovoljno prilike upoznati najprije u Karlovcu a zatim u Zagrebu, ali je on nesumnjivo pristran i odudara od svjedočanstava drugih suvremenika.

Jaroslav Sidak

ANDRIJA ZIRDUM, FILIP LASTRIĆ-OČEVAC 1700—1783,
Analecta croatica christiana XV, Zagreb 1982, str. XXIV + 200.

Autor navedene monografije dr Andrija Zirdum već je poznat po djelu »Filip Lastrić, Pregled starina Bosanske provincije«, koje je u Sarajevu izdalo izdavačko poduzeće »Veselin Masleša« u nizu Biblioteka kulturno nasljeđe. Tom Lastrićevu djelu, koje je zapravo četvrto izdanje, Zirdum je napisao uvod i komentar, a preveli su ga s latinskog i talijanskog jezika Šime Šimić i dr Ignacije Gavran.

Zirdum je monografijom »Filip Lastrić-Očevac« nastojao predstaviti našoj kulturnoj javnosti život i djelovanje fra Filipa Lastrića-Očevca, franjevca Bosanske provincije i začetnika moderne bosanske historiografije. Kako reče u predgovoru, htio je »pružiti prilog oživljavanju znanstvenog zanimanja za doba koje je ostavilo trajne tragove na demografskoj karti Bosne i Hercegovine, i čovjeka koji je tada, u kontekstu određenih političkih prilika, čuvao i oživljavao kulturne tekovine katolika-Hrvata u Bosni i Hercegovini«. Taj historiografski prilog napisan je uglavnom na temelju arhivske građe koja se čuva u Rimu i u franjevačkim samostanima u Bosni, Dalmaciji, Slavoniji i Srijemu, a koji su nekada pripadali redodržavi Bosna Srebrena, kojoj je članom bio i Lastrić.

U Uvodu Zirdum je prikazao novu političku podjelu južne Evrope u XVIII. st. poslije bečkog rata (1683—1699) i ukazao je na problem koji je time nastao za franjevce Bosne Srebrene, redodržave koja se protezala od Jadranskog mora do Budima i Temišvara, na prostoru triju različitih i međusobno neprijateljskih država. Tada je došlo do cijepanja franjevačke bosanske redodržave i ona je 1757. svedena na područje pod turskom vlašću. Po mišljenju autora, za katoličko stanovništvo u Bosni i Hercegovini, to je razdoblje nakon ratovanja u XVII. st. »možda najteže« u njegovoj prošlosti.

Autor je svoj rad podijelio u dva dijela. U prvom, općem dijelu prikazao je političke prilike u Bosni od 1700. do 1780, i to posljedice bečkog rata (1683—99), neuspjeha turske vojske u ratu 1716—18, uspjeh turske vojske pod Banjom Lukom 1737, unutarnje nemire u Bosni, ratove s Crnogorcima i Rusima 1754, 1768, 1769, 1771. i 1772, te stanje katoličke crkve u Bosni i Hercegovini: previranja unutar

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šalžite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1984.